

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-41>

УДК 336.2

Теліщук Микола Миколайович

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6340-6292>

Теліщук Мирослава Миколаївна

старший викладач кафедри економічної політики,
маркетингу та бізнес-аналітики,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7950-6957>

Mykola Telishchuk, Myroslava Telishchuk
State Tax University

**ПОДАТКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ:
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ****TAX ACTIVITIES OF THE STATE:
INSTITUTIONAL AND SOCIAL ASPECTS**

Анотація. У статті розглядається податкова діяльність держави в контексті формальних і неформальних інститутів, через які автори пояснюють моделі поведінки платників податків. Показано, що податки, податкові відносини та податкова система, будучи необхідною умовою існування держави, змінювались разом із розвитком природи, функцій і ролі держави в економічному та соціальному житті. Аналіз еволюційних змін в економіці і податкових відносинах дозволяє стверджувати, що зміни у соціально-економічному розвитку призводять до нових господарських викликів і можливостей, що є проявом закону емерджентності. Систематизація підходів до формування та реалізації податкової діяльності допомогла авторам визначити, що всі елементи податкового процесу – податкова політика, що включає відповідні заходи та інститути, а також сама податкова система – є важливими складовими цього процесу. Особливістю удосконалення інституціональних порядків у нестабільних господарських системах є необхідність трансформації суспільства, що відображає постійні зміни в умовах глобалізації та внутрішньої динаміки економічних процесів. Ці трансформації також потребують адаптації до нових реалій, що забезпечить стабільний розвиток податкових відносин і дозволить країнам ефективно реагувати на сучасні виклики. Особливість цих трансформацій полягає в тому, що вони не лише змінюють економічні процеси, а й вимагають оновлення інститутів, що регулюють ці процеси, зокрема податкових органів і системи збору податків. В умовах глобалізації та постійних змін у світовій економіці, ефективність податкової системи залежить від її здатності адаптуватися до нових економічних реалій та вимог міжнародного співтовариства. Отже, для забезпечення сталого розвитку держави важливими є не лише зміни у податковій політиці, а й у гнучкості і швидкості реагування податкових інститутів на нові економічні виклики.

Ключові слова: податкова діяльність держави, компроміс інтересів суб'єктів податкових відносин, інститут та інституції, емерджентність, соціально-економічний розвиток регіонів.

Summary. The article examines the tax activities of the state in the context of formal and informal institutions, through which the authors explain the behavior patterns of taxpayers. It is shown that taxes, tax relations and the tax system, being a necessary condition for the existence of the state, have changed along with the development of the nature, functions and role of the state in economic and social life. Analysis of evolutionary changes in the economy and tax relations allows us to assert that changes in socio-economic development lead to new economic challenges and opportunities, which is a manifestation of the law of emergence. Systematization of approaches to the formation and implementation of tax activities helped the authors determine that all elements of the tax process – tax policy, which includes relevant measures and institutions, as well as the tax system itself – are important components of this process. A feature of improving institutional orders in unstable economic systems is the need for transformation of society, which reflects constant changes in the conditions of globalization and the internal dynamics of economic processes. These transformations also require adaptation to new realities, which will ensure the stable development of tax relations and allow countries to effectively respond to modern challenges. The peculiarity of these transformations is that they not only change economic processes, but also require the renewal of

the institutions that regulate these processes, in particular tax authorities and the tax collection system. In the context of globalization and constant changes in the world economy, the effectiveness of the tax system depends on its ability to adapt to new economic realities and the requirements of the international community. Therefore, to ensure the sustainable development of the state, not only changes in tax policy are important, but also in the flexibility and speed of response of tax institutions to new economic challenges. Systematicity, orderliness, consistency, certainty and transparency should be the basis of all institutional transformations, and first of all in the process of tax activity of the state. The final result here is the dynamic development and growth of the economy, the active creation of added value and a civil compromise between state and individual interests.

Keywords: tax activity of the state, compromise of the interests of subjects of tax relations, institution and institutions, emergency, socio-economic development of regions.

Постановка проблеми. Враховуючи, що стратегічним напрямом зовнішньоекономічної політики України є євроінтеграція, розвиток регіональної політики набуває особливої важливості. Зміни в парадигмі регіонального розвитку демонструють перехід до нової соціально-економічної етапи, що характеризується соціалізацією підприємництва. Ключовим елементом цього процесу є соціальна відповідальність, яка, поряд із своєю еволюційною природою, вимагає належного інституційного регулювання.

Як зазначав Г.В.Ф. Гегель [1], держава діє через верховенство влади та правової юрисдикції, при цьому вона виступає як засіб і водночас як мета. Формами організації та реалізації державної діяльності є інститути, зокрема податкова діяльність, яка має бути розглянута як через формальні, так і через неформальні інститути [2, с. 22].

Актуальність питання збалансованого регіонального розвитку в Україні зумовлена соціально-економічним становищем регіонів та необхідністю задоволення їх базових потреб. Це вимагає визначення пріоритетних напрямів податкового стимулювання і розробки ефективних фінансових інструментів, які сприятимуть розвитку регіонів в умовах змінного економічного середовища. Зокрема, належне застосування податкових інструментів може стати потужним механізмом для стимулювання економічного росту в кожному регіоні, якщо вони будуть правильно адаптовані до умов сучасної економічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід констатувати той факт, що інституціональна економічна теорія є одним із провідних напрямів у сучасній українській економічній думці. За останні двадцять років українські автори підготували ряд наукових праць, спеціально присвячених розробці інституціональної економічної теорії, серед них: В. Геєць [3]; Р. Пустовійт [4]; І. Бочан, М. Білоусенко, Т. Гайдай [5]; А. Гриценко, В. Дементьєв, М. Зверяков, М. Йохна, І. Малий [6]; В. Якубенко [7]; О. Нестеренко [8]. В галузі інституціонального аналізу активно працюють: О. Беляєв [9]; О. Прутська [10]; В. Липов [11].

Значний внесок у розвиток регіональної економіки був зроблений науковцями через концепцію регіональних промислових кластерів, основоположником якої є видатний економіст, лауреат Нобелівської премії М. Портер [12]. Його теорія

органічно впливала з основ загальної теорії стандартів А. Вебера [13] та досліджень з просторової конкуренції таких вчених, як Р. Хікс [13], П. Купманс [14], Дж. Ліпсі [15] та інших. Серед сучасних авторів особливо варто відзначити важливий вклад у розробку питань регіональної політики таких науковців, як А.Ф. Мельник [16], Павлов В.І. [17], Долішній М.І. [18], Романюк С.А. [19]. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, питання взаємозв'язку оподаткування та територіального розвитку залишаються недостатньо дослідженими, і теоретико-організаційні засади регіональної фінансової політики ще не були повністю сформульовані.

Проблеми побудови ефективної податкової системи в Україні та вдосконалення податкової політики були предметом досліджень таких учених, як Андрущенко В.Л. [20, с. 35], Бортнік Н.В. [21, с. 15–17], Геєць В.М. [22, с. 95–99], Дубинецька П.П. [23, с. 114–125], Кміть В.М., Вовчанський Ю.В. [24, с. 656–662], Єфименко Т.І. [25, с. 7–26] та ін. Проте, попри значну наукову цінність цих досліджень, питання вдосконалення механізмів реалізації регіональної податкової політики, визначення податкових інструментів для оптимізації міжрегіональних бізнес-процесів, а також розробка моделі податкової політики в межах регіональних економічних систем потребують ще більш глибокого і системного вивчення. Це підкреслює важливість та актуальність теми, що визначає зміст та структуру дослідження, а також відповідність поставленим цілям і завданням.

Мета статті. Дослідити теоретико-методологічні основи обґрунтування податкової діяльності держави як чинника, що визначає сучасну парадигму економічного розвитку регіонів, з урахуванням впливу інституційно-соціальних факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з сучасними принципами інституціональної теорії, організаційні чинники, що впливають на економічні процеси, класифікуються на економічні, ідеологічні, політичні та соціальні. Це доведено, оскільки вони виконують набагато важливішу роль, ніж технічні аспекти, оскільки спричиняють зміни в інститутах, які, в свою чергу, суттєво впливають на економічний розвиток. Великий інституціональний зсув відбувається поступово, оскільки інститути формуються в результаті історичних змін, які визначають індиві-

дуальну поведінку. Відсутність можливості укласти контракти та вступати в інші інституційні зв'язки є основною причиною економічної стагнації. Кожен інститут має унікальний склад елементів, що дозволяє здійснювати різноманітні форми людської діяльності. Д. Норт поділяє інститути на формальні та неформальні. До неформальних інститутів він відносить неофіційні, неправові обмеження, такі як традиції, звичаї, неписані правила поведінки, етика ведення бізнесу, культурна спадщина та ментальні стереотипи. Формальні інститути ж являють собою офіційні, правові обмеження, що закріплені через нормативно-правові акти та організаційні структури [26, с. 56–57].

У контексті податкової діяльності держави [2, с. 22–27; 27, р. 34–37] ми вважаємо, що вона включає як елементи формальних інститутів (законодавчі акти, що створюються та підтримуються податковими органами), так і неформальних інститутів (звичаї та традиції оподаткування, які впливають на моделі поведінки платників податків, що формується податковою культурою). Це підтверджує концепція «податку Кларка», яка пояснює залежність добробуту платників податків не лише від їхньої власної поведінки, але й від поведінки інших. Вона трактує демократичні відносини в суспільстві не лише як свободу думки й законотворчості діяльності, а й як обов'язок свідомо оплачувати свою свободу через податки. Водночас, хоча політична демократія може бути інколи деструктивною, фінансова основа демократії в руках держави перетворюється на потужний інструмент продуктивної сили. На відміну від «податку Пігу», який функціонує як регулятор соціальних процесів, податкова теорія Кларка надає податкам функцію розподілу та санкціонування, де громадяни через податки свідомо підтримують свою державу. Податок Кларка виступає фінансовим символом самоорганізації громадян у демократичному суспільстві, що підтверджує необхідність добровільного самооподаткування. Таким чином, податок як економічна категорія символізує взаємостосунки між державою та індивідами, що виражається у процесі усупільнення доходів. Це дозволяє зрозуміти важливість створення загальнонаціонального фонду споживання, що підтверджується численними економічними дослідженнями [23–25]. Податок, таким чином, є не лише економічною необхідністю, але й суспільно необхідною субстанцією, що підтримує функціонування держави. Цей підхід також підтримується думкою В. Андрущенко, що «податки – це власність держави в грошовій формі, право на яку реалізує фіскал і перетворює в джерело суспільного багатства» [27].

У зв'язку з різноманітністю точок зору серед дослідників, важливо підкреслити, що в умовах становлення ринкової економіки державі необхідно закласти належну правову основу та створити

умови для ефективної роботи ринкової системи. Держава має ключову роль у забезпеченні конкуренції, перерозподілі доходів і багатства, а також у стабілізації економіки. Окрім цього, за допомогою податкової системи держава повинна час від часу втручатися в процес ринкового розподілу ресурсів, забезпечуючи надання суспільних благ та регулюючи споживання товарів, які мають особливу якість або можуть бути шкідливими. Це твердження підтверджується дебатами щодо державного унітаризму та федералізму. Р. Масгрейв [28] виокремив три основні функції сучасної держави.

Алокаційна функція ґрунтується на загальній теорії суспільних благ, тобто надання суспільних товарів і послуг або регулювання процесу визначення складу суспільних товарів і послуг. У випадку «чистого суспільного блага» таке забезпечення потрібне тому, що споживання нерівномірне, а виключення непрогнозовані. У випадку «клубного блага» перенасичення передбачає конкуренцію в сфері споживання, а змагальність дозволяє учасникам змінюватись. Змішані, ці блага з'являються там де ці особливості поєднані в різній мірі. Суспільні блага і послуги з загальнонаціональним прибутком повинні забезпечуватись й оплачуватись централізовано, в той час, як місцеві прибутки повинні бути передбачені локально. Процес забезпечення суспільних благ має здійснюватися відповідно до політичних програм, при цьому витрати повинні бути чітко визначені, а податки сплачуватись там, де виникають вигоди. У рамках алокаційної функції (розподілу обмежених ресурсів) податкова система держави сприяє ефективному розподілу обмежених виробничих факторів. Держава має вагомий вплив на розподіл обмежених народногосподарських ресурсів, що є надзвичайно важливим у контексті розвитку п'ятого та шостого технологічних укладів в українській економіці, які орієнтовані на впровадження ресурсозберігаючих технологій. Слід також відзначити, що за певних передумов спаду виробництва в кризовій фазі промислового циклу можна уникнути, якщо повною мірою врахувати процеси, якими супроводжується завершення життєвого циклу того чи іншого покоління техніки. Другою важливою функцією держави є коригування розподілу доходів та майна за допомогою податкової системи, відома як дистрибутивна функція. Зміни, що необхідні для досягнення цього, повинні здійснюватися централізовано, охоплюючи всі юрисдикції, після чого обчислюється загальний дохід. У цьому контексті дистрибутивна політика стає однією з основних функцій держави. У разі наявності розбіжностей у національному розподілі, юрисдикції мають працювати над досягненням консенсусу. Локальна реалізація дистрибутивної політики, хоча й теоретично можлива, застосовується в тих випадках, коли громадяни більше зацікавлені в стані розподілу серед своїх ближніх та в межах місцевості, аніж у загальнонаціональному контексті. Тому

розподіл можна розглядати як локальне суспільне благо, що потребує реалізації на місцевому рівні. Проте виникає питання реальності такого підходу. Ймовірно, що локальні території, де б залучалися резиденти з низьким доходом з інших районів, могли б бути шкідливими для своїх сусідів. Такий процес можна було б реалізувати лише в разі обмеження мобільності через розподіл на зони. Отже, можна стверджувати, що питання дистрибуції охоплює соціальне страхування і прогресивне оподаткування, що повинно застосовуватись на загальнодержавному рівні. Наприклад, чим мобільніший капітал, тим більша ефективність прогресивного оподаткування доходу залежить від того, чи буде цей капітал оподаткований. Суттєвий зв'язок існує між централізацією і дистрибуцією: централізація дозволяє застосовувати прогресивне оподаткування і перерозподіл, тоді як децентралізація суперечить цим принципам. В рамках цієї концепції, яку ми досліджуємо, також розглядається стабілізаційна функція держави, що підтримує високий рівень зайнятості та стабільність цін. Основним інструментом для реалізації цієї функції є податкова діяльність держави, яка здійснюється через зміну видів і ставок податків та зборів. Важливою проблемою для України є стабільність податкового законодавства в цьому контексті.

Основне завдання полягає в тому, щоб припинити безперервні зміни та пошуки нових податкових підходів, спрямованих на створення ефективної та стабільної податкової діяльності держави. Така діяльність повинна базуватися на принципах сучасної економічної теорії, яка передбачає використання корпоративного податку, податку на доходи юрисдикцій і прямого споживчого податку. Ці податки відзначаються високою гнучкістю та є ключовими для реалізації стабілізаційної політики. Крім того, на нашу думку, необхідно виділити ще одну важливу функцію держави, яка визнається західними вченими, – егалітарну (вирівнювальну) функцію. У перехідний період ринковими механізмами вирішити соціальні проблеми здається малоймовірним, оскільки соціальна база ринкових реформ звужується і ослаблюється. Ринкові трансформації несуть руйнівний потенціал для багатьох раніше створених форм соціального захисту та безкоштовних послуг. Тому лише держава, з сильним механізмом перерозподілу через податкову систему, здатна захистити інтереси населення в цей складний період переходу.

Поглиблюючи принципи детермінант податкової діяльності держави в контексті управління формуванням та використанням національного багатства, зокрема в аспектах змістовної трансцендентності та іманентності регіональних економічних систем, багаторівнева ієрархія управління підтверджує, що потенціал місцевого оподаткування постійно розвивається і зростає.

Реалізація регіональної фіскальної політики на сучасному етапі вимагає глибокого осмислення та уточнення концептуального апарату, зокрема точного просторового та змістовного трактування термінів «регіон» та «територія». Вітчизняні та зарубіжні науковці активно використовують поняття «територія» та «територіальні утворення», однак у науковому середовищі відсутня єдина думка щодо їх коректності та застосування. Наприклад, у праці «Оподаткування і регіональний розвиток (теорія і практика)» підкреслюється, що поняття «територія» не має чіткого просторового визначення і тому не може бути об'єктом управління. Водночас ми поділяємо думку тих учених, які вважають, що цей термін доцільно використовувати для позначення частини соціального, природного (включаючи природно-ресурсний і екологічний), економічного, інфраструктурного, культурно-історичного та власне просторового потенціалів країни, що знаходяться під юрисдикцією місцевих органів влади [29]. Підсумовуючи численні теоретичні дослідження та застосовуючи системний підхід, ми приходимо до висновку, що «регіон» слід трактувати як адміністративно-територіальну одиницю країни, що характеризується економіко-географічним положенням, наявністю природних і трудових ресурсів, виробничою і соціально-культурною спеціалізацією, а також системою внутрішніх і зовнішніх зв'язків.

Як ми вже зазначали, реальна природа регіональної фіскальної політики безпосередньо залежить від форми державного устрою. Цей фактор відіграє ключову роль у розподілі функцій та повноважень по вертикальній ієрархії: держава – регіон – території. Особливо яскраво суть регіональної фіскальної політики проявляється в контексті впливу політичних факторів, які визначають надання більших повноважень місцевим органам влади в сфері бюджетно-податкових відносин. Основні завдання такої політики полягають у забезпеченні економічної незалежності та здатності регіональної економіки до саморозвитку. Тому важливим є дослідження механізмів, які визначають стабільність економічного розвитку регіонів. Ці механізми – це система кількісних і якісних показників, що відображають постійний і ретроспективний вплив різноманітних факторів на соціально-економічну стабільність регіону. Реалізація стабілізаційних важелів потребує ефективного економіко-правового впровадження фіскальної політики як на національному, так і на регіональному рівнях, з огляду на централізоване та регіональне прогнозування, планування та програмування соціально-економічних процесів. Враховуючи це, регіональну фіскальну політику слід розглядати як систему цілей і заходів органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері формування коштів місцевих бюджетів, що спрямовані на комплексний розвиток регіону. Регі-

ональну фіскальну політику, як поліструктурну категорію, варто аналізувати через єдність трьох складових: податкової політики, видаткової політики та політики міжбюджетного збалансування. Таке трактування є обґрунтованим, оскільки в західній економічній літературі фіскальна політика розглядається через призму регулювання державних витрат та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін і економічного зростання [30; 31].

У світовій та вітчизняній фіскальній практиці, окрім податків як основного інструменту фінансового забезпечення територій, активно використовуються й інші механізми, такі як податкові пільги. Це зокрема реалізується через створення та функціонування вільних (спеціальних) економічних зон, територій пріоритетного розвитку, технопарків та ін. У практичному контексті території з особливим економічним статусом або спеціальні органи управління такими територіями отримують від центральної влади цілий ряд податкових пільг і преференцій, зокрема можливість запроваджувати або скасовувати певні податки, збори та обов'язкові платежі, а також коригувати ставки або надавати податкові пільги.

Додатково, окремі податкові інструменти, такі як податкові надходження, пільги, преференції, податкові канікули, податкові кредити та знижки, можуть застосовуватися в рамках створених на певних територіях спеціальних митних, валютних, інвестиційно-інноваційних режимів, а також для адміністрування ресурсних платежів за користування землею та іншими природними ресурсами, ціноутворення, бюджетних і міжбюджетних режимів. Особливий податковий режим на таких територіях передбачає часткове або повне звільнення від оподаткування для суб'єктів господарювання, а інвестиційний режим стимулює залучення як національних, так і іноземних інвестицій.

Для наукового обґрунтування рішень у сфері регіонального фіскального регулювання, зокрема надання податкових преференцій окремим територіям, доцільно використовувати показник фінансової автономії – коефіцієнт податко-спроможності адміністративно-територіальних одиниць. Для депресивних територій важливо надавати більші податкові пільги та встановлювати мінімальні ставки податків, щоб залучити інвестиції на етапі становлення та розвитку певних господарських структур. Водночас податкові преференції мають бути обмежені за часом, і на початковому етапі держава може надавати субсидії місцевим бюджетам.

Доцільно також законодавчо визначити відповідальність суб'єктів господарювання перед органами місцевого самоврядування за досягнення запланованих результатів, таких як створення робочих місць та збільшення середньої заробітної

плати відповідно до бізнес-плану. У разі недосягнення обумовлених результатів, підприємства, що користувалися пільгами, мають повернути отримані преференції до місцевих бюджетів з нарахуванням пені на недоїмку за відповідними видами платежів.

Зарубіжний досвід застосування ефективних податкових інструментів, таких як інвестиційний податковий кредит, податкова знижка та податкові канікули, є перспективним для імплементації в Україні.

Контекст зазначених позицій авторів постулюється в рамках остаточного формування податкової діяльності держави, що дає змогу визначити фактори легітимізації її використання як системуючої основи екзистенціально-гуманістичних принципів усвідомлення суспільних відносин та їх кількісного відображення в регіональних економіках. Варто зазначити, що застосування податкового інструментарію як сукупності фіскальних механізмів для фінансового забезпечення розвитку територій повинно базуватися на таких ключових принципах: зміцнення фінансової незалежності територіальних одиниць, підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування в адмініструванні податків; максимальне врахування податкового потенціалу території при використанні податкових інструментів; вирівнювання соціально-економічного розвитку територій; досягнення справедливості в податковому навантаженні та наданні податкових стимулів; забезпечення довгостроковості, стабільності та передбачуваності використання податкових механізмів.

Особливістю податкових інструментів, що сприяють територіальному розвитку, є їх фіскальний ефект, який проявляється через формування доходів місцевих бюджетів. Пріоритетний принцип зміцнення фінансової незалежності територіальних одиниць сприятиме формуванню дієвих мотиваційних факторів, які стимулюватимуть органи місцевого самоврядування до максимальної мобілізації податків, зборів та обов'язкових платежів для поповнення не лише місцевих бюджетів, а й державного бюджету.

Отже, основною вимогою податкової діяльності держави має бути гармонізація фіскальних інтересів з інтересами платників податків, заснована на принципах партнерства. Водночас варто враховувати, що індивіди приймають свої рішення в рамках певного інституційного середовища, архітектоніка якого значно впливає на їхні вибори та наслідки цих рішень. Поняття емерджентності відображає ситуацію, коли через стратегічну взаємодію егоїстично налаштованих індивідів несподівано виникає загальний позитивний ефект [32, с. 14–19]. Ми впевнені, що відчуття спільної відповідальності та взаємодії формується за умов «розумного» врядування, яке має забезпечити сталий розвиток території та гарантувати громадянам

права на стабільність, яких прагнуть досягнути просторові планувальники. Водночас така територія передбачає не лише права, а й зобов'язання. Вона надає цінності, але також очікує від громадян певних внесків. Ключовим аспектом комплексного підходу є готовність і здатність суспільства реалізувати своє право на «сталу територію».

Таким чином, стратегічне планування діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в контексті довгострокового соціально-економічного розвитку країни повинно поєднуватися з оперативними заходами підтримки пріоритетних інвестиційних проектів. Такий підхід до планування розвитку публічної інфраструктури відповідає керівним принципам Європейської конференції міністрів, відповідальних за регіональний розвиток, а саме: розвиток регіонів з урахуванням різних типів територіальної організації; сприяння розвитку туризму; забезпечення доступу до інформації та знань; охорона природних ресурсів і спадщини; розвиток енергетичних ресурсів з урахуванням безпеки; створення більш збалансованих умов транспортного доступу до територій [33]. Необхідність формування нової парадигми регіонального розвитку є результатом глибоких структурних змін та супутніх їм нових тенденцій соціально-економічного розвитку простору.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати кілька концептуальних висновків, зокрема:

– обґрунтовано, що важливі складові емерджентного порядку в ринкових процесах визначаються впливом інституційного порядку, а не лише раціональністю індивідуумів;

– на нашу думку, необхідно усунути низку загальних протиріч у державному управлінні оподаткуванням, зокрема між інтересами держави та регіону у сфері податків і оподаткування; між фіскальними та регулюючими напрямками податкової діяльності держави на регіональному рівні; між податковими повноваженнями державних та місцевих органів влади; між соціально-економічним і податковим потенціалами регіону; між інтересами суб'єктів оподаткування і фіскальних органів;

– еволюційні зміни в економіці дозволяють стверджувати, що спостерігаються суттєві трансформації парадигми соціально-економічного розвитку простору, що веде до виникнення нових господарських імплікацій. У сучасній парадигмі спостерігається повернення зв'язків частини до цілісної сукупності, де те, що називається частиною, є лише фрагментом нерозривної мережі зв'язків. Це відповідає закону емерджентності;

– регіональна політика, з теоретико-прикладного боку, є поліструктурною категорією, що охоплює широкий спектр життєдіяльності регіонів. В межах цього комплексного поняття розглядаються економічна, промислова, соціальна, демографічна, екологічна, бюджетно-податкова (фіскальна), інвестиційна політика та інші аспекти;

– регіональна фіскальна політика, за своєю економічною суттю, є складовою податкової діяльності держави та регіональної фінансової політики, виступаючи стрижнем, що, зокрема, потребує розробки та впровадження як самостійного інструменту впливу держави на процеси комплексного та збалансованого розвитку територій.

Список використаних джерел:

1. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права або природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ : Юніверс, 2000. с. 336.
2. Теліщук М. Податкова діяльність держави як інструмент реалізації економічної політики. *Науковий вісник*. 2000. № 1 (7). С. 22–28.
3. Геєць В.М. Взаємодія довіри та розвитку. *Економічна теорія*. 2005. № 2. С. 3–16.
4. Пустовійт Р., Тарасевич В. Інституційна еволюція: від протоінститутів – до інститутів. *Економічна теорія*. 2005. № 1–2.
5. Бочан І., Білоусенко М., Гайдай Т. Інституційно-еволюційний підхід у дослідженні суті та суперечностей перехідних економік. *Збірник наук. пр. ДНТУ. Серія економіка*. 2005. № 89–1.
6. Гриценко А., Дементьев В., Зверяков М., Йохна М., Малій І. Інституційні зміни розподілу економічних чинників у транзитивної економіки. *Економічна теорія*. 2004. № 1.
7. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 252 с.
8. Нестеренко О. Сучасна інституціональна парадигма економічної науки. *Вісник КНУ. Економіка*. 2001. Вип. 49.
9. Беляев А.А., Синельник А.В. Економічна влада та безпека: інституційний аспект. *Збірник наук. пр. ДНТУ. Серія економіка*. 2004. Вип. 70.
10. Прутська О.О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці. Київ : Логос. 2003. 256 с.
11. Липов В.В. Мотивація інституціональних змін у трансформаційній економіці: монографія. Харків : Вид-во НФаУ, 2004. 184 с.
12. Майкл Портер. Конкурентна стратегія. Техніки аналізу галузей і конкурентів / пер. з англ. Наталія Кошманенко. Київ : Наш формат, 2020. 424 с.
13. Sir John R. Hicks: The Legacy of Hicks: His Contribution to Economic analysis. URL: https://books.google.com.ua/books?id=jWS4wn4DVPUC&dq=J.%20R.%20Hicks%2C&hl=uk&source=gs_similarbooks (дата звернення: 05.02.2025).

14. Lipsey R.G., Lancaster, Kelvin The General Theory of Second Best. *Review of Economic Studies*. 1956. No. 24 (1). P. 11–32. DOI: <https://doi.org/10.2307/2296233>
15. Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 608 с.
16. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації: теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації: монографія. Луцьк : Надтир'я, 2000. 580 с.
17. Долішній М.І. Регіональна політика і механізми її реалізації: монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 503 с.
18. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: регіональні дослідження: монографія. Київ : УАДУ, 2001. 112 с.
19. Андрущенко В.Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво. *Фінанси України*. 2003. № 6. С. 35.
20. Бортнік Н.В. Зарубіжна практика місцевого оподаткування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 8. С. 15–17.
21. Геєць В.М. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств регіону. *Вісник Академії економічних наук України*. 2009. № 1. С. 95–99.
22. Дубинецька П.П. Оцінювання результативності реформування податкової системи України. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ : ПДАБА, 2014. № 85. С. 114–125.
23. Кміть В.М., Вовчанський Ю.В. Андрущенко В.Л. Оцінка механізму адміністрування та регулювання місцевих податків та зборів в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. С. 656–662.
24. Єфименко Т.І. Актуальні питання сучасних стратегій реформування податкових систем. *Фінанси України*. 2013. № 3. С. 7–26.
25. Douglass North. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press 159 pages. 1990. URL: <https://surl.li/idquvj> (дата звернення: 05.02.2025)
26. Теліщук М. Соціалізація податкової діяльності держави в емерджентній економіці. *III International Scientific Conference Economy and Society: the Modern Foundation for Human Development: Conference Proceedings, Leipzig, April 26th, 2019. Germany : Baltija Publishing, 2019. P. 34–37.*
27. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті. Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів. Львів : Каменяр, 2000. 303 с.
28. Musgrave R.A., Musgrave P.B. *Public finance in theory and practice*. Fifth edition. Singapore, 1989. 627 p.
29. Тарангул Л.Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика): монографія. Ірпінь : Академія ДПС України, 2003. 286 с.
30. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика: пер. з англ. Львів : Просвіта, 1997.
31. Самуельсон П.А., Нордгауз П.А. Макроекономіка: навчальний посібник. Київ : Основи, 1995. 574 с.
32. Теліщук М.М., Теліщук М.М. Засоби реалізації податкової діяльності держави в емерджентній економіці. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. 2019. Випуск 41. С. 14–19.
33. Куйбіда В.С., Негода В.А., Толкованов В.В. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи». Київ : «Крамар», 2009. 170 с.

References:

1. Hegel G. V. F. (2000) *Osnovy filosofii prava abo pryrodne pravo i derzhavoznavstv* [Fundamentals of the Philosophy of Law or Natural Law and Political Science] / Translated from German by R. Osadchuk and M. Kushnir. Kyiv: Universe, p. 336. (in Ukrainian)
2. Telishchuk M. (2000) Podatkova diialnist derzhavy yak instrument realizatsii ekonomichnoi polityky [Tax activity of the state as an instrument for implementing economic policy]. *Naukovyi visnyk*. no. 1 (7). pp. 22–28. (in Ukrainian)
3. Geets V. M. (2005) Vzaiemodiia doviry ta rozvytku [Interaction of trust and development]. *Economic theory*. no. 2. pp. 3–16. (in Ukrainian)
4. Pustoviyt R., Tarasevich V. (2005) Instytutsiina evoliutsiia: vid protoinstytutiv – do instytutiv [Institutional evolution: from proto-institutions to institutions]. *Economic theory*. no. 1–2. (in Ukrainian)
5. Bochan I., Bilousenko M., Gaidai T. (2005) Instytutsiino-evoliutsiinyi pidkhid u doslidzhenni suti ta superechnostei perekhidnykh ekonomik [Institutional-evolutionary approach in the study of the essence and contradictions of transitional economies]. *Collection of scientific works of the Donetsk National Technical University. Economics series*. no. 89–1. (in Ukrainian)
6. Hrytsenko A., Dementiev V., Zveryakov M., Yokhna M., Maliy I. (2004) Instytutsiini zminy rozpodilu ekonomichnykh chynnykiv u tranzytivnoi ekonomiky [Institutional changes in the distribution of economic factors in a transitional economy]. *Economic theory*. no. 1 (in Ukrainian)
7. Yakubenko V. D. (2004) Bazysni instytuty u transformatsiinii ekonomitsi [Basic institutions in a transformation economy: monograph]. Kyiv: KNEU, 252 p. (in Ukrainian)
8. Nesterenko O. (2001) Suchasna instytutsionalna paradyhma ekonomichnoi nauky [Modern institutional paradigm of economic science]. *Bulletin of the KNU. Economics*. issue 49. (in Ukrainian)
9. Belyaev A.A., Synelnik A.V. (2004) Ekonomichna vlada ta bezpeka: instytutsiinyi aspekt [Economic power and security: institutional aspect]. *Collection of scientific works of the DNTU. Series economics*. Issue 70. Donetsk (in Ukrainian)
10. Prutska O.O. (2003) Instytutsionalizm i problemy ekonomichnoi povedinky v perekhidnii ekonomitsi [Institutionalism and problems of economic behavior in a transitional economy]. Kyiv: Logos. 256 p. (in Ukrainian)

11. Lypov V. V. (2004) *Motyvatsiia instytutsionalnykh zmin u transformatsiinii ekonomitsi* [Motivation of institutional changes in a transformational economy]: monograph. Kharkiv: Publishing house of the National University of Physics and Technology, 184 p. (in Ukrainian)
12. Michael Porter (2020) *Konkurentna stratehiia. Tekhniky analizu haluzei i konkurentiv* [Competitive strategy. Techniques for analyzing industries and competitors] / trans. from English by Natalia Koshmanenko. Kyiv: Nash format, 424 p. (in Ukrainian)
13. Sir John R. Hicks: *The Legacy of Hicks: His Contribution to Economic nalysis.* (1994). Available at: https://books.google.com.ua/books?id=jWS4wn4DVPUC&dq=J.%20R.%20Hicks%2C&hl=uk&source=gbs_similarbooks
14. Lipsey R. G., Lancaster Kelvin (1956). *The General Theory of Second Best.* *Review of Economic Studies.* no. 24 (1), pp. 11–32. DOI: <https://doi.org/10.2307/2296233>
15. Melnyk A. F. (2003) *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rozvytku rehionu: transformatsiini protsesy ta yikh instytutsiine zabezpechennia* [Organizational and economic mechanism of regional development: transformation processes and their institutional support]: monograph. Ternopil: Economic Thought, 608 p. (in Ukrainian)
16. Pavlov V. I. (2000) *Polityka rehionalnoho rozvytku v umovakh rynkovoï transformatsii: teoretyko-metodolohichni aspekty ta mekhanizmy realizatsii* [Regional development policy in the conditions of market transformation: theoretical and methodological aspects and mechanisms of implementation]: monograph. Lutsk: Nadstyrya, 580 p. (in Ukrainian)
17. Dolishnyi M. I. (2003) *Rehionalna polityka i mekhanizmy yii realizatsii* [Regional policy and mechanisms of its implementation]: monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 503 p. (in Ukrainian)
18. Romanyuk S. A. (2001) *Polityka rehionalnoho rozvytku v Ukraini: suchasnyi stan i novi mozhlyvosti: rehionalni doslidzhennia* [Regional development policy in Ukraine: current state and new opportunities: regional studies]: monograph. Kyiv: UADU, 112 p. (in Ukrainian)
19. Andrushchenko V. L. (2003) *Fiskalne administruvannia yak nauka i mystetstvo* [Fiscal administration as science and art]. *Finance of Ukraine.* no. 6. P.35. (in Ukrainian)
20. Bortnik N. V. (2016) *Zarubizhna praktyka mistsevoho opodatkovannia* [Foreign practice of local taxation]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University.* no. 8. pp. 15–17. (in Ukrainian)
21. Geets V. M. (2009) *Stratehichne upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstv rehionu* [Strategic management of innovative development of enterprises of the region]. *Bulletin of the Academy of Economic Sciences of Ukraine.* no. 1. pp. 95–99. (in Ukrainian)
22. Dubynetska P. P. (2014) *Otsiniuvannia rezultatyvnosti reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy* [Assessment of the effectiveness of reforming the tax system of Ukraine]. *Economic space: Collection of scientific works.* Dnipropetrovsk: PDABA. No. 85. pp. 114–125. (in Ukrainian)
23. Kmit V. M., Vovchansky Yu. V. Andrushchenko V. L. (2018) *Otsinka mekhanizmu administruvannia ta rehuliuвання mistsevykh podatkiv ta zboriv v Ukraini* [Assessment of the mechanism of administration and regulation of local taxes and fees in Ukraine]. *Economy and Society,* no. 15. pp. 656–662. (in Ukrainian)
24. Yefymenko T. I. (2013) *Aktualni pytannia suchasnykh stratehii reformuvannia podatkovykh system* [Current issues of modern strategies for reforming tax systems]. *Finance of Ukraine.* no. 3. pp. 7–26. (in Ukrainian)
25. Douglass North (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance,* Cambridge University Press 159 pages (“Institutions, institutional changes and the functioning of the economy”). Available at: <https://surl.li/idqyvj>
26. Telishchuk M. (2019) *Sotsializatsiia podatkovoi diialnosti derzhavy v emerdzhentnii ekonomitsi* [Socialization of State Tax Activity in Emerging Economy]. III International Scientific Conference Economy and Society: the Modern Foundation for Human Development: Conference Proceedings, Leipzig, April 26th, 2019. Germany: Baltija Publishing, pp. 34–37. (in Ukrainian)
27. Andrushchenko V. L. (2000) *Finansova dumka Zakhodu v KhKh stolitti. Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv* [Western Financial Thought in the 20th Century. Theoretical Conceptualization and Scientific Problems of Public Finance]. Lviv: Kamenyar, 303 p. (in Ukrainian)
28. Musgrave R. A., Musgrave P. B. (1989) *Public finance in theory and practice.* Fifth edition. Singapore, 627 p.
29. Tarangul L. L. (2003) *Opodatkovannia ta rehionalnyi rozvytok (teoriia i praktyka)* [Taxation and regional development (theory and practice)]: monograph. Irpin: Academy of State Tax Service of Ukraine, 286 p. (in Ukrainian)
30. McConnell K. R., Bru S. L. (1997) *Analychna ekonomii: pryntsyipy, problemy i polityka* [Analytical economics: principles, problems and policy]. [Text]: trans. from English. Lviv: Prosvita. (in Ukrainian)
31. Samuelson P. A., Nordhaus P. A. (1995) *Makroekonomika* [Macroeconomics]: a textbook. Kyiv: Osnovy, 574 p. (in Ukrainian)
32. Telishchuk M. M., Telishchuk M. M. (2019) *Zasoby realizatsii podatkovoi diialnosti derzhavy v emerdzhentnii ekonomitsi* [Means of implementing the state's tax activities in an emerging economy]. *Scientific journal “Black Sea Economic Studies”.* issue 41, pp. 14–19. (in Ukrainian)
33. Kuybida V. S., Negoda V. A., Tolkovanov V. V (2009) *Zbirnyk «Rehionalnyi rozvytok ta prostorove planuvannia terytorii: dosvid Ukrainy ta inshykh derzhav-chleniv Rady Yevropy»* [Collection «Regional development and spatial planning of territories: the experience of Ukraine and other member states of the Council of Europe»]. Kyiv: “Kramar”, 170 p. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025